

СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

SUBJECTS OF STATE REGULATION OF THE INSURANCE MARKET AND FEATURES OF THEIR ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS

Федоренко А.В., здобувач

Науково-дослідний інститут публічного права

Актуальність статті полягає в тому, що ринок страхування – це важлива складова фінансової системи, яка забезпечує перерозподіл ризиків між учасниками економічних відносин з метою захисту їхніх майнових інтересів у разі настання непередбачуваних подій. Він функціонує як особлива сфера грошових відносин, у межах якої страховики пропонують страхові послуги, а страхувальники сплачують внески в обмін на зобов'язання компенсувати збитки або надати іншу передбачену договором допомогу. Значення цього ринку полягає в тому, що він виконує не лише захисну функцію, а й стимулює економічну стабільність, дозволяючи підприємствам і громадянам України впевненіше планувати свою діяльність. Завдяки акумулюванню коштів у страхових фондах ринок страхування сприяє формуванню значних фінансових ресурсів, які можуть інвестуватися в економіку, підтримуючи її розвиток. Він також сприяє підвищенню рівня довіри в суспільстві, адже страхування зменшує наслідки випадкових втрат і створює умови для більшої фінансової безпеки кожного учасника економічних процесів. А відтак, забезпечення ефективного функціонування ринку страхування є фактично неможливим без діяльності спеціально уповноважених на це суб'єктів, кожен із яких володіє своїм, особливим адміністративно-правовим статусом. Мета статті полягає у наданні характеристики адміністративно-правовому статусу суб'єктів державного регулювання ринку страхування. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, охарактеризовано адміністративно-правовий статус ключових суб'єктів державного регулювання ринку страхування. Аргументовано, що ключове місце у системі відповідних суб'єктів належить Національному банку України. Відмічено, що окрім Національного банку України, систему суб'єктів також складають: а) Верховна Рада України – здійснює законодавче забезпечення функціонування страхового ринку в цілому та окремих учасників державного регулювання, зокрема Національного банку України; розробляє та затверджує державну політику в сфері небанківських фінансових послуг; призначає та звільняє з посади Голову Національного банку України; призначає половину складу Ради Національного банку України; б) Президент України – спрямовує до парламенту подання про призначення чи звільнення з посади Голову Національного банку України; призначає половину складу Ради Національного банку України; в) Антимонопольний комітет України – здійснює контроль дотримання законодавчих вимог про економічну конкуренцію в роботі страхового ринку.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, державне регулювання, суб'єкти державного регулювання.

The relevance of the article lies in the fact that the insurance market is an important component of the financial system, which ensures the redistribution of risks between participants in economic relations in order to protect their property interests in the event of unforeseen events. It functions as a special sphere of monetary relations, within which insurers offer insurance services, and policyholders pay contributions in exchange for the obligation to compensate for losses or provide other assistance stipulated by the contract. The significance of this market lies in the fact that it performs not only a protective function, but also stimulates economic stability, allowing enterprises and citizens of Ukraine to plan their activities more confidently. Due to the accumulation of funds in insurance funds, the insurance market contributes to the formation of significant financial resources that can be invested in the economy, supporting its development. It also contributes to increasing the level of trust in society, because insurance reduces the consequences of accidental losses and creates conditions for greater financial security for each participant in economic processes. Therefore, ensuring the effective functioning of the insurance market is virtually impossible without the activities of specially authorized entities, each of which has its own special administrative and legal status. The purpose of the article is to provide a description of the administrative and legal status of entities of state regulation of the insurance market. The article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of current legislation, characterizes the administrative and legal status of key entities of state regulation of the insurance market. It is argued that the key place in the system of relevant entities belongs to the National Bank of Ukraine. It is noted that in addition to the National Bank of Ukraine, the system of entities also includes: a) the Verkhovna Rada of Ukraine - provides legislative support for the functioning of the insurance market as a whole and individual participants of state regulation, in particular the National Bank of Ukraine; develops and approves state policy in the field of non-banking financial services; appoints and dismisses the Chairman of the National Bank of Ukraine; appoints half of the members of the Council of the National Bank of Ukraine; b) the President of Ukraine - sends a proposal to the parliament on the appointment or dismissal of the Chairman of the National Bank of Ukraine; appoints half of the members of the Council of the National Bank of Ukraine; c) the Antimonopoly Committee of Ukraine - monitors compliance with legislative requirements on economic competition in the operation of the insurance market.

Key words: insurance, insurance market, state regulation, subjects of state regulation.

Актуальність теми. Ринок страхування – це важлива складова фінансової системи, яка забезпечує перерозподіл ризиків між учасниками економічних відносин з метою захисту їхніх майнових інтересів у разі настання непередбачуваних подій. Він функціонує як особлива сфера грошових відносин, у межах якої страховики пропонують страхові послуги, а страхувальники сплачують внески в обмін на зобов'язання компенсувати збитки або надати іншу передбачену договором допомогу. Значення цього ринку полягає в тому, що він виконує не лише захисну функцію, а й стимулює економічну стабільність, дозволяючи підприємствам і громадянам України впевненіше планувати свою діяльність. Завдяки акумулюванню коштів у страхових фондах ринок страхування сприяє формуванню значних фінансових ресурсів, які можуть інвестуватися в економіку, підтримуючи її розвиток. Він також сприяє підвищенню рівня

довіри в суспільстві, адже страхування зменшує наслідки випадкових втрат і створює умови для більшої фінансової безпеки кожного учасника економічних процесів. А відтак, забезпечення ефективного функціонування ринку страхування є фактично неможливим без діяльності спеціально уповноважених на це суб'єктів, кожен із яких володіє своїм, особливим адміністративно-правовим статусом.

Стан дослідження проблеми. Окремі проблемні питання, присвячені державному регулюванню ринку страхування, досліджувалися у працях: О.І. Барановського, О.О. Гаманкова, А.І. Кравцова, Н.В. Михайлова, М.П. Ніколенка, С.П. Сухоноса, О.Ф. Філонюка, Т.В. Яворської тощо. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі фактично неопрацьованим питанням залишається діяльність суб'єктів державного регулювання ринку страхування.

Саме тому метою статті є: надати характеристику адміністративно-правовому статусу суб'єктів державного регулювання ринку страхування.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що в науковій літературі правовий статус походить від соціального. Подібну думку обстоюють Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня, О.М. Бандурка та І.І. Литвин. «Правовий статус, як вид соціального, також визначає становище суб'єкта у соціальній системі, однак лише у тій її частині, яка регулюється правом. Тож, положення суб'єкта та його роль у такій системі врегульовується нормами права, шляхом визначення прав, обов'язків та інших юридично значущих властивостей і характеристик суб'єкта, що у своїй сукупності встановлюють для останнього юридичні форми, порядок та межі реалізації ним своєї суспільно значущої поведінки. Саме завдяки правовому статусу особа включається у систему тих чи інших правовідносин», – пише останній [1; 2, с.21]. Натомість, С.В. Ківалов тлумачить категорію, як правовий стан, який характеризується комплексом прав, обов'язків і відповідною правосуб'єктністю, тобто, здатністю володіти та користуватись наданими правомочностями [3]. Видовим відгалуженням загального правового є адміністративно-правовий статус, внутрішня специфіка якого не менш глибока, у зв'язку із чим, категорія також дискусійна. Наприклад, на думку С.М. Гусарова, адміністративно-правовий статус – це врегульоване сукупністю адміністративно-правових норм юридичне становище, що передбачає реалізацію компетенції органів державної влади [4]. В тлумаченні О.М. Круглова адміністративно-правовий статус – це правове становище фізичної або юридичної особи, яке нерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності. Адміністративно-правовий статус складає важливу та органічну частину загального правового статусу, встановленого Конституцією України, та іншими законодавчими актами. Категорія узагальнює різноманітні права, обов'язки, гарантії з урахуванням галузевої правоздатності [5, с.31].

Отже, адміністративно-правовий статус, враховуючи наведені наукові підходи слід визначити як положення фізичної або юридичної особи в межах адміністративних правовідносин та структурі публічного управління, що визначено її правами, обов'язками, наявністю владних повноважень та компетенцією. Обсяг та зміст адміністративно-правового статусу прямо залежать від рівня врегульованості і визначеності правовими нормами.

Переходячи до огляду системи суб'єктів державного регулювання страхового ринку та їх юридичних можливостей, варто звернутись до положень Закону України «Про страхування» де зазначене питання знаходить своє освітлення. Так, відповідно до пункту 40 частини 1 статті 1 документу основним регулятором страхового ринку визначається Національний банк України [6]. Адміністративно-правовий статус даного відомства визначено Конституцією та окремим Законом України «Про Національний банк України». Відповідно із положеннями вказаних документів, НБУ є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються законодавством України. Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 мільйонів гривень. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку. Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є частина його прибутку до розподілу, а при необхідності - Державний бюджет України. Одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку. Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює витрати за

рахунок власних доходів, а у визначених законодавством випадках - також за рахунок коштів Державного бюджету України. Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і закріплено за ним на праві господарського відання. НБУ не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання [7; 8].

Конституційні та законодавчі положення показують, що Нацбанк є незвичайним державним органом в стандартному розумінні. Він не відноситься до жодної з гілок державної влади та є головним елементом банківської системи України та національної економіки. При цьому, НБУ не є класичним банком, адже не реалізує банківську діяльність, як таку. Це дає можливість констатувати цілком унікальне положення вказаного державного відомства, що додатково підкреслено його особливим набором функцій. Даному питанню присвячено статті 99 Конституції, а також 6 та 7 Закону України «Про Національний банк України». Відзначається, що ключова функція НБУ – забезпечення стабільності грошової одиниці, підтримка фінансової стабільності держави та банківської системи [7; 8].

Окрім загальної компетенції на НБУ покладається ціла низка додаткових повноважень передбачених спеціальним законодавством в сфері страхування. На сьогоднішній день, як основний регулятор страхового ринку, Національний банк України, відповідно до Закону України «Про страхування»: 1) розробляє і затверджує нормативно-правові акти, обов'язкові до виконання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, страховиками, їх об'єднаннями, страховими посередниками та особами, які надають допоміжні послуги, та контролює їх виконання; 2) здійснює ліцензування страховиків та авторизацію страхових посередників, реєстрацію філій страховиків-нерезидентів та затверджує умови діяльності зі страхування, здійснення якої потребує відповідної ліцензії чи авторизації, та порядок контролю за їх додержанням; 3) встановлює пруденційні вимоги, в тому числі вимоги до розміру регулятивного капіталу, додержання правил надання страхових послуг, а також правила формування і обліку технічних резервів; 4) визначає критерії віднесення страховиків до категорії значимих страховиків; 5) затверджує умови авторизації страхових посередників; 6) затверджує порядок проведення безвиїзного нагляду та інспекційних перевірок і оформлення їх результатів, включаючи порядок проведення перевірок афілійованих та споріднених осіб об'єкта нагляду тощо [6].

Проведений аналіз показує, що НБУ, безперечно, наділений критичним масивом повноважень та функцій в сфері державного регулювання ринку страхування, адже його компетенція поширюється на більшість питань, вирішення яких прямо впливає на законність, ефективність, правильність діяльності учасників страхової галузі. Утім, неправильно, на наш погляд, говорити про повну монополію влади Нацбанку у досліджуваній в статті царині. Окрім нього, важливі повноваження також реалізують ряд інших владних інституцій.

Зокрема, відмітити варто Верховну Раду України (далі – ВРУ) та Президента України, які відповідають за формування керівного складу Національного банку України. Обидві інституції є вищими відомствами публічного сектору із чітким переліком конституційних функцій. Так, Верховна Рада України – це парламент – єдиний орган законодавчої влади. На відміну від ВРУ, Президент України не є органом державної влади, але є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [7].

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 №679 ВРУ призначає

та звільняє з посади Голову Національного банку України за поданням Президента України. При цьому, особа, яка претендує на вказану посаду має відповідати ряду законодавчих вимог. Зокрема, Головою НБУ може бути особа, яка є громадянином України, постійно проживає в Україні, має повну вищу освіту у галузі економіки чи фінансів або науковий ступінь у галузі економіки чи фінансів та яка має не менше 10 років досвіду роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, що забезпечують формування та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою, а також яка здатна за своїми діловими, моральними якостями та станом здоров'я обіймати цю посаду, за умови що відомості про таку особу відсутні у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення [8].

Крім визначеного, до повноважень Верховної Ради України та Президента України згідно до положень Конституції України від 28.06.1996 №254к/96-ВР відноситься призначення на посади половини складу Ради Національного банку України [7].

Відмітити також слід роль ВРУ у формуванні законодавчої основи функціонування ринку страхування, а також державної політики в сфері небанківських послуг. Для цього в системі парламенту передбачено спеціальний Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики, що за Законом України «Про комітети Верховної Ради України» від 04.04.1995 №116/95-ВР, являє собою орган ВРУ, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень ВРУ, виконання контрольних функцій [9].

Незважаючи на досить велике коло стандартів та правил за якими функціонує страховий ринок, широкі регулятивні важелі, які до нього застосовуються з боку НБУ, він залишається сферою підприємницької діяльності, а, отже, не може бути монополізованим, за що відповідає наступний суб'єкт державного регулювання – Антимонопольний комітет України.

Як і у випадку із Нацбанком, адміністративно-правовий статус Антимонопольного комітету встановлено окремим Законом України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 №3659-ХІІ за яким останній є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого

визначено забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель. Основним завданням Антимонопольного комітету України Закон визначає участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині: 1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; 2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; 3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції; 4) методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції; 5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері публічних закупівель; 6) проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції [10].

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день, державне регулювання ринку страхування здійснюється декількома суб'єктами державної влади та управління. Аналіз їх адміністративно-правового статусу показав різну роль та ступінь участі в організації та забезпеченні діяльності національної галузі страхування і її учасників. Ключовими повноваженнями серед всього суб'єктного складу наділений Національний банк України. Це головний регулятор до компетенції якого відноситься застосування широкого кола адміністративно-правових інструментів: ліцензування, нагляд, проведення перевірок учасників ринку тощо. Водночас, окрім НБУ, систему суб'єктів також складають: а) Верховна Рада України – здійснює законодавче забезпечення функціонування страхового ринку в цілому та окремих учасників державного регулювання, зокрема НБУ; розробляє та затверджує державну політику в сфері небанківських фінансових послуг; призначає та звільняє з посади Голову Національного банку України; призначає половину складу Ради Національного банку України; б) Президент України – спрямовує до парламенту подання про призначення чи звільнення з посади Голову НБУ; призначає половину складу Ради Національного банку України; в) Антимонопольний комітет України – здійснює контроль дотримання законодавчих вимог про економічну конкуренцію в роботі страхового ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шаптала Н.К. Конституційне право України: навчальний посібник. Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня. Дніпропетровськ: ТОВ «ЛізуновПрес». 2012. 472 с.
2. Литвин І.І. Сутність поняття правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 38. Том 1. С.18-21.
3. Адміністративне право України: [підручник]. за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2003. 896 с.
4. Гусаров С. М. Адміністративно-процесуальний статус органів внутрішніх справ щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення (проступки) та механізм його реалізації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 96.
5. Круглов О.М. Доказування і докази у справах про адміністративні правопорушення посадових осіб: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.07: Харків: Запорізький юридичний інститут МВС України. 2003. 222 с.
6. Про страхування: закон від 18.11.2021 №1909-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №12-13. Ст.28.
7. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст.141.
8. Про Національний банк України: закон від 20.05.1999 №679-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №29. Ст.238.
9. Про комітети Верховної Ради України: закон від 04.04.1995 №116/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України* 1995. №19. Ст.134.
10. Про Антимонопольний комітет України: закон від 26.11.1993 №3659-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №50. Ст.472.